

BESİM ÖMER AKALIN

Prof. Dr. Levent DÜZCÜ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte Türk halk sağlığının korunmasında öncü bir aydın/bilgin hekimdir. 78 yıllık yaşamının 61 yılını Osmanlı, 17 yılını da Cumhuriyet devrinde yaşamış büyük hekim Besim Ömer Paşa (Akalin) 1862'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Ömer Şevki Efendi, annesi Afife hanımdır. Babası II. Abdülhamid döneminde mebus olup daha sonra mutasarrıf ve maarif müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Besim Ömer, ilköğrenimine Priştine'de başlamıştır. Ardından bir süre Kosova Askerî Rüşdiyesi'nde eğitimine devam etmiştir. Ailesi İstanbul'a taşınınca öğrenimini, Gülhane Askerî Rüşdiyesi'nde sürdürmüştür. Rüşdiyeden sonra Kuleli Askerî İdadisi'ni 1879'da tamamlamıştır. Besim Ömer, idadiden sonra aynı yıl Mekteb-i Tıbbiye'ye girmiş ve buradan 1885 yılında askeri hekim olarak mezun olmuştur.

Hekim olarak görevine başladıktan sonra Besim Ömer, Tıbbiye'de ebelik (kıbale) muallim muavinliğine seçilmiştir. Hocalarının teşvikiyle kadın ve çocuk hastalıklarında bilgisini daha çok geliştirmek ve bu konularda uzmanlaşmak amacıyla 1887 yılında Paris'e gitmiştir. Dr. Besim Ömer, Paris'te Charité Hastanesinde Dr. Budin'in asistanı olarak ondan modern doğum yöntemlerini öğrenmiş ve eğitiminin ardından 1891'de yurda dönmüştür.

Besim Ömer'in yurda dönüşüyle birlikte hem kendisi için hem de halk için çok önemli bir dönüşüm yaşanacaktır. Onun hekimliğinin bu ilk yıllarında Osmanlı'da bebek/çocuk ölümleri yüksek orandaydı.

Besim Ömer'in Osmanlı sağlık sistemine yaptığı ilk büyük katkı, kadın doğum ve doğumhane konusundadır. Kendisinden önce doğum konusunda İstanbul'da büyük zorluklar çekildiği bilinmektedir. Bu konuda tıbbiyede bir kadın doğum doktoru bulundurulması ve bir ebe hastanesinin açılması düşünülmüş ancak sorun çözülememiştir. Dr. Besim Ömer Paşa, Paris'ten İstanbul'a döndüğünde (1891)

ilk yaptığı iş, ebelerin eğitim amacıyla toplatılması olmuştur. Burada Besim Ömer, ebelere üç ay süreyle asepsi-antisepsi konularında eğitim vermiştir. Ebeler eğitiminin kurumsallaşması ve kadın doğum derslerinin ise uygulamalı bir şekilde yapılabilmesi ve modern bir doğumhanenin açılması için uzun yıllar uğraşmıştır. Padişaha bu konuda verdiği raporlar üzerine 1885'te bir doğumhane açılmasına karar verilmişse de uygulanamamıştır. 1892'de padişaha sunduğu uzun bir raporunda Avrupa'nın her tarafından doğumhanelerin varlığından söz ettikten sonra Osmanlı'da doğumhanelerin fakara ve zengin herkes için birinci derecede ihtiyaç olduğunu, her kadının gebeliğe tahammülünün farklı seyrettiğini, birçok kadının tabii bir şekilde doğuramadığını, bu sebeplerden ötürü de fenni bir ameliyata muhtaç olduklarının altını çizmiştir.

1892'de Demirkapı'da Saray-ı Hümayun dahilinde Taşkılla'da bulunan Mekteb-i Tıbbiye civarında ve kale duvarına bitişik üç oda ve bir sofadan oluşan gizli viladiye (doğum kliniğini) açmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin ilk kadın doğum kliniği hizmete girmiştir. Küçük bir doğumhane haline getirilen bina o zamana kadar tamamıyla teorik bir fenn-i kıbale (çocuk doğurtma) eğitimi ve bunun yanında da bir dereceye kadar da kadın hastalıklarının eğitimini pratik olarak vermiştir. Kendinden sonra gelen kadın doğum doktorlarının büyük bir kısmını Besim Ömer yetiştirmiştir.

Doğum işini bir bilim ve sanat olarak gören Besim Ömer'e göre doğum aslında tabii bir durum olup çoğu zaman kolay geçer. "Çok defa sanat ve vazife çocuğu almak, göbeğini kesip yıkamak ve sarmaktan ibaret kalır." Pek çok kez doğal bir surette olan doğumun birtakım sebeplerden ötürü güçleştğini belirten Dr. Besim Ömer, doğum sanatının beşeriyet kadar eski olduğunu, kendi zamanında ise bu sanatın "*vahşi kabilelerde olduğu gibi cereyan*" ettiğini, bilgiç ihtiyar kadınlar tarafından genç kadınlara yapılan nasihatten ibaret kaldığını ifade etmiştir. Ona göre doğumun zor vakalarında "ümitsiz hallerde nesilden nesile intikal eden pek cahilâne bazı tedbirlerle ve bugün bile hâlâ câri olan bazı" itikat ve hurafelere müracaat ediliyor olması problemin kaynağıdır. Besim Ömer, doğum konusunda

nasihat ve yardım talep eden insanların ağır hasta olduklarını; doğuracak olanların gürültüden uzak ve hicap hissi ile gizli bir yerde akrabasının yanında teselli bulurken, doğuramayanların ise zamanında benzer ıstırabı çeken ihtiyar kadınların eli altında kıvranıp inlediğinden söz etmektedir. Doğum zamanında erkek adına kocanın dahi bulunmadığını belirttikten sonra, bu şekilde asırlarca kadınlar ve aciz insanların elinde kalan doğum sanatının ilerleyemediği düşüncesi üzerinden kadın doğum konusundaki genel tespitlerini yapmaktadır.

Türkiye’deki ilk doğumhaneyi açtıktan sonra Dr. Besim Ömer 1893’te Mekteb-i Tıbbiye’de ebelik sınıfında dersler vermeye başlamıştır. Ebelik sınıfında bulunan öğrencilerin farklı milletlerden olup birbirinin dilini anlamadıklarını ve çoğunun okuma yazma bilmediklerini gördüğünde, sınıfın kabul şartlarını gözden geçirmiş, yeni düzenlemede okuma yazma ve Türkçe bilmek, dört işlem yapabilmek, 30 yaşını geçmemiş olma şartlarını getirmiştir. Bunun yanında müfredat programına anatomi ve fizyoloji derslerini de ekletmiştir. Bu çabalarının ardından 1897’de Mekteb-i Tıbbiye doğum kliniği hocalığı kadrosuna tayin edilmiştir. Besim Ömer bu alanda sadece ebeleri uygulama eğitimiyle yetiştirmemiş, ebelerin ihtiyaç duyacağı kitapları da kaleme almıştır. *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* (1902), *Ebe Hanımlara Öğütlerim* (1904), *Ebelik, Doğurma ve Doğurtma* (1904) eserlerinde ebelere ve hastabakıcılara, hamile kadınlara karşı davranış ve yapılacak olan müdahaleleri resim ve şekil yoluyla göstermiş; ebelikte kullanılan teknik aletler, kundak yapma yöntemleri ve doğum sonrası bebek bakımı konularına yer vermiştir.

Aynı yıllarda (1899-1906) Besim Ömer, halk sağlığı bilgisini düzenli bir şekilde kayıt altına almak amacıyla *Nevsal-i Afiyet* isimli dört ciltlik sağlık yıllıklarını çıkarmıştır. Bu yıllıklar dönemin sağlık kuruluşları, hastalık türleri, genel sağlık bilgileri, anatomi, yiyecekler, mevsimler vb. gibi konularda çok sayıda makaleden oluşmaktadır. *Nevsal-i Afiyetler*, Osmanlı’da modern sağlık bilgisinin ilk kez derli toplu bir şekilde ele alındığı eserlerdir.

Ebelik mesleğine yaptığı önemli katkılar ve

görevindeki başarılar üzerine Besim Ömer Bey’e 1899’da miralay, 1900’de ise mirliva rütbeleri verilmiş ve kendisi bundan sonra Besim Ömer Paşa olarak anılmıştır. Ferik rütbesini de almasıyla Besim Ömer Paşa 11 Ocak 1903’te murassa mecidi nişanı ile taltif edilmiştir.

1892’de temelleri atılan ilk kadın doğum hastanesi yeterli gelmeyince 1904’te Kadırga’da yeni bir doğum kliniği yapılarak bir yıl sonra Dr. Besim Ömer’in idaresinde 25 yataklı olarak hizmet vermiştir. Adı Kadırga Viladethanesi olarak geçen bu yeni doğumhane ameliyathane, laboratuvar ve hasta koşullarından meydana gelmekteydi. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e de kalacak olan bu ünlü doğumhanede görev yapan doktorlar hem burada hem evlerde doğum yaptırmıştır. Kadırga Viladethanesinde ebe adaylarına ve annelere yenidoğan bakımı yanında emzirme usulleri öğretilmiştir. Dr. Besim Ömer, 1933 yılına kadar bu doğumhanede vazife yapmıştır. Bu ünlü doğumhanenin ilk 7 ayında 150 normal ve 4 sezeryan doğum ameliyatı yapılırken, 1925-1928 arasında 1615 doğum 727 ameliyat gerçekleştirilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminin başlarında Besim Ömer’in çalışmaları neticesinde Türkiye’de 18 Kasım 1908 tarihinde “Eczacı, Dişçi, Ebe ve Hastabakıcı Kadınlar Mektebi” açılmıştır. Bunun yanında yine Osmanlı coğrafyasında genel sağlık sorunlarını çözmek amacıyla Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye oluşturulmuştur. Üyeler arasında yapılan seçim neticesinde Besim Ömer Paşa başkanlığa seçilmiş ve 26 Temmuz 1909’da yeni görevine başlamıştır. Yeni görevinin imkân ve yetkileriyle karar alma mekanizmasına etkili olan Besim Ömer Paşa, ülke genelinde sağlık sorunlarıyla daha yakından ilgilenmiştir. Bu ilgisi salgın hastalıkları da kapsamıştır. Balkan Savaşları sırasında yayılan kolera ve tifüs salgınına karşı kitap, elbise, ilaç tedarikini sağlamıştır. Yine Birinci Dünya Savaşı sırasında yayılan vereme karşı Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti kurulunda yer almıştır.

Besim Ömer Paşa’nın sağlık alanındaki çalışmalarının yanında yaptığı en önemli hizmetlerinden biri de şüphesiz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile ilgili

olanlarıdır. Bunlardan ilki Cemiyet'in yurt dışında tanınması ve kabul edilmesini sağlamasıdır. 1877 yılında kurulan Cemiyet'in uluslararası alanda tanınmasında 1907'de Londra'da toplanan Milletlerarası VIII. Kızılhaç Konferansı'nda Besim Ömer Paşa, hilâl ambleminin Cemiyet'in sembolü olarak kullanılmasını kabul ettirmiştir. Meşrutiyetin ilk yıllarında bu kez Hilâl-i Ahmer'in yeniden organize edilmesinde görev almıştır (1911). Besim Ömer Paşa'nın teşebbüsüyle 1912 yılında Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi kurulmuş ve kadınların Cemiyet'in çalışmalarına aktif olarak katılmasına ön ayak olmuştur. Besim Ömer Paşa, bundan sonraki hayatında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de hasta ve yaralılara yaptığı yardımlarda verdiği eğitimlerle desteğini sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti'nin 1911'den itibaren ardı arkası gelmeyen savaşlara dahil olmasıyla birlikte savaşlarda hasta ve yaralılara yapılacak yardım da önem kazanmıştır. Bu amaçla 1914 yılında Besim Ömer Paşa'nın vasıtasıyla bir hastabakıcılık kursu açılmıştır. Besim Ömer Paşa, böyle bir teşkilatın olmamasından dolayı hastaların iyi bakılmadığını henüz öğrenciyken fark ettiğini, hastaların cahil ve kaba erkeklere teslim edildiğini anlatmıştır. Avrupa ve Amerika'ya seyahatlerinde o ülkelerdeki hastabakıcılık mesleğindeki ilerlemeyi görmüş, Balkan Harbi'nde bu teşkilatın olmamasından ötürü yaşanan felaketin büyüdüğünü tespit etmiştir.

Besim Ömer Paşa'ya göre hastabakıcılık bir fen ve sanattır. Ona göre hastabakıcılık sadece hastasına iyi bakabilmek, onların elem ve ıstıraplarını teskin edip şifalarını temin etmektir. Dr. Besim Ömer, bu teşkilatı kurana kadar hastanelerde ve evlerde hastabakıcı ile hademe arasında herhangi bir ayırım bulunmadığını belirtir. Ona göre, bu işi ancak valide, hemşire ve zevce yapabilir. Onların fedakar ve şefkatli yapılarının hastabakıcılığa uygun olduğunu ifade eder.

Besim Ömer Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nda bir yandan Mekteb-i Tıbbiye'nin reisiyken, bir yandan da cephelerden gelen yaralıların bakımı için İstanbul'da hastabakıcılık teşkilatını kurmakla uğ-

raşmıştır. Dr. Besim Ömer'in kurmuş olduğu hastabakıcılık teşkilatı Çanakkale Muharebelerinden İstanbul'a gelen çok sayıda yaralının bakımında hizmet vermiştir. Gelibolu'daki muharebelerde yaralanan askerlerin nakliyle mevcut hastaneler dolmuş, Hilal-i Ahmer tarafından yeni hastaneler açılmıştır. Dr. Besim Ömer Paşa'nın kurulmasında büyük emeği olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi azalarından bazıları askerlere çamaşır, eldiven, çorap dikerken; bazıları da yaralıların bakımından sorumlu olmuştur. Muharebeler sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezindeki kadınlar boş vakitlerinde hastabakıcılığa hazırlanmak için Dr. Besim Ömer Paşa'ya müracaat etmişler, önceleri Hilâl-i Ahmer Merkez Dairesinde ve Darülfünunda yapmış olduğu gibi Paşadan haftada birkaç gün İstanbul İnas Sultanisi konferans salonunda hastabakıcılığa dair ders vermelerini talep etmişlerdir. Sıhhiye Müfettişliği, bu talebe olumlu cevap vermiş, Dr. Besim Ömer Paşa ve Dr. Kenan Tevfik Bey hastabakıcı dersleri için görevlendirilmişlerdir.

Bu teorik ve pratik hizmetlerinin dışında Çanakkale Muharebeleri devam ederken 5'inci Ordu'da sağlık hizmetleri ile yaralı hastaların nakil işlemlerinin düzenli bir şekilde gerçekleşmesi için 5 Ağustos 1915'te o sırada Hilâl-i Ahmer'in ikinci başkanı olan Dr. Besim Ömer Paşa, Seyrüsefain İdaresi'ne bağlı Akdeniz vapuruyla Gülcemal yolcu gemisinin hastane gemisi şekline sokularak Hilâl-i Ahmer'e verilmesini istemiştir. Yaptığı çalışmalarından biri de 1 Kasım 1915'de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti şubelerine bir duyuru yapmak olmuştur. Sağlık kuruluşlarının tıbbi malzeme ihtiyacına karşılık Besim Ömer Paşa, Cemiyet şubelerine gönderdiği bu duyuruda, her türlü koşulların zorlanarak yeni açılacak olan sağlık kuruluşlarına çeşitli yardımların yapılmasında ön ayak olmuştur.

Dr. Besim Ömer, Milli Mücadele yıllarında İstanbul'da Darülfünun'da yapılan seçim tayin sistemi ile Türkiye'de Darülfünun'un ilk emini (rektörü) olarak atanmış ve bu görevini 16 Kasım 1923 yılına tarihine kadar sürdürmüştür. İki dönem arka arkaya rektör olarak seçilen Besim Ömer, İtilaf devletlerinin üniversiteyi işgaline ve sadrazamlığın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne aleyhte tavrına karşı mücade-

le vermiştir. Bunun yanında yine Milli Mücadele döneminde kadınların 1922-1923 öğretim yılından itibaren Tıp Fakültesinde eğitime başlamalarına ön ayak olmuştur. Böylelikle kadınların doktor olmasının yolunu ilk kez o açmıştır.

Dr. Besim Ömer için çocuk sağlığı anne sağlığı kadar önemliydi. Bu amaçla 1921’de kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kurulmasının girişimcileri arasındadır. Çocuklarla ilgili 1921’de Cenevre’de yapılan kongreye, ardından 1924 senesinde Viyana ve Budapeşte’de yapılan çocuk konferanslarına katılmıştır.

Cumhuriyet’in ilanından sonra Dr. Besim Ömer sağlık alanında eserler vermeye devam ederken bir yandan da uluslararası kongrelere katılmaya devam etmiştir. 1923’te Cenevre, 1936’da Kopenhag, 1937’de Bratislava, 1939 Paris ve İsviçre’deki kongrelere delege olarak katılmış, burada uluslararası sağlık ve yardım konularında Türkiye’yi temsil etmiştir.

Tıp Fakültesi’nde hekimlik görevini 1933 yılına kadar sürdürmüş, bu tarihte Üniversite Reformu yapılırken emekliye ayrılmıştır. Bundan sonra Atatürk’ün de teşvikiyle Bilecik’ten iki kez milletvekili olarak seçilmiş, böylece bir siyasetçi olarak Meclis’te tıbbın ve halk sağlığının bir temsilcisi olmuştur. Vekilken de sağlık işlerinin takipçisi olan Besim Ömer 19 Mart 1940’te hayata veda etmiştir.

Dr. Besim Ömer Akalın, kadın doğumun bilimsel yöntem ve tekniklerle yapılmasında, bu konuda ebelik ve hemşireliğin geliştirilmesinde, hasta ve yaralıların tedavisinde hastabakıcılık teşkilatının kurulmasında, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin (Kızılay) dünya ülkeleri arasında kabul görmesinde, kadınların Tıp Fakültesine girmesinde, binlerce öğrenci yetiştirmesiyle, anlaşılır üslupta tıp biliminin halk tarafından anlaşılır olmasına yaptığı katkısıyla, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sırasında Türk tıp ve sağlık tarihinde büyük izler bırakmıştır.

Besim Ömer Akalın öğrenciliğinden vefatına kadar sadece bir hekim olarak değil, aynı zamanda sürekli yazarak da halk sağlığına hizmet etmiş-

tir. Yazılarını halkın anlayabileceği bir dille kaleme almış, böylece halk sağlığına dair eserleri öncelikle sağlıkçılar, ardından eserlerine ulaşan halk kitleleri tarafından okunmuştur. Eserlerindeki temel amacı halkın modern sağlık bilgisine ulaşmalarını ve tedavi yoluna başvurmalarını sağlamaktır. Osmanlı’nın son dönemine de şahit olan Dr. Besim Ömer’in eserlerinde öne çıkan birkaç nokta vardır: Bunlardan birincisi kadın doğum, ikincisi Hilâl-i Ahmer (Kızılay), üçüncüsü ise genel halk sağlığına dairdir. Dr. Besim Ömer’in 61 kitap ve monografisi, 400’den fazla makalesi bulunmaktadır.

Kaynakça

- Akşam, 26 Mart 1940, sayı 7696; 5.
- Ataç, Adnan -Alpertunga Kara. “Dr. Besim Ömer Paşa’nın Yayınladığı *Nevsal-i Afîyet Adlı Dört Yıllıkta Yer Alan Makaleler*”. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı: 9; 343.
- Aysal, Necdet. “Çanakkale Muharebeleri’nde Sağlık Hizmetleri ve Osmanlı Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti’nin Faaliyetleri”. *100. Yılında Çanakkale Zaferi Sempozyumu*, İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2015; 28-31.
- Bakar, Bülent. [Besim Ömer \(1862- 1940\) - Atatürk Ansiklopedisi, ataturkansiklopedisi.gov.tr](http://ataturkansiklopedisi.gov.tr). (Erişim tarihi 9.05.2023)
- Besim Ömer, *Nevsal-i Afîyet*, Cilt 1, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası, 1315.
- Besim Ömer, *Nevsal-i Afîyet*, Cilt 2, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası, 1316.
- Besim Ömer, *Nevsal-i Afîyet*, Cilt 4, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası, 1322.
- Besim Ömer, *Hastabakıcılığa Dair*, İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1337.
- Besim Ömer, *Doğum Tarihi*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1932.
- Bilgin, Taner. *Hilâl-i Ahmer Ebe ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa*, Ankara: Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2023.
- Çapa, Mesut. “*Kızılay*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 2022, XXV, 544-546.
- Hot, İnci. “*Besim Ömer’in Hayatı*”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 1996-97, sayı: 2-3.
- Kavak, Mehmet. “*Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı*”, 3. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu, Editör: Semih Atis, Murat D . Çekin, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2018, 414.
- Osmanlı Arşivi (BOA), BEO, 48467, 29 Zilhicce 1312 / 23 Haziran 1895.
- Osmanlı Arşivi (BOA), ŞD, 2459-40, 17 Şevval 1300 / 21 Ağustos 1883.
- Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.ASK, 85-72, 17 Rebiülevvel 1310 / 8 Kasım 1892.
- Osmanlı Arşivi (BOA), BEO, 1975-148101, 11 Şevval 1320 / 11 Ocak 1903.
- Ödemiş, Sabahattin. “*Besim Ömer Paşa.*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Ülman, Yeşim Işıl. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Bir Aydının Portresi: Dr. Besim Ömer Akalın”. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 2008, sayı: 10-11.
- Ünver, Süheyl. “Besim Ömer Paşa ve Doğum Tarihi”. *Tedavi Seririyatı ve Laboratuvarı Mecmuası*, 2-6, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1932.

Atıf

Düzcü, Levent. “*Besim Ömer Akalın*”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2023.

Levent Düzcü, “*Besim Ömer Akalın*”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2023.